

Vaqif Tapdıq oğlu Qurbanov¹
FİLOLOGIYA TƏLİMİNİN AKTUAL PROBLEMLƏRİ

Hazırda Azərbaycan təhsil sistemi zamanın tələblərinə uyğun olaraq Avropa dövrləri əsasında qurulur. Təhsil qanunvericiliyinin müddəalarına, tələblərinə əsasən müasir təhsilin qarşısında bir çox mühüm hədəflər dayanır. Əsas hədəf kimi yüksək mənavi dəyərlərə malik şəxsiyyət yetişdirmək hesab edilir. Həmin şəxsiyyət dövlət qarşısında müəyyən edilmiş vəzifələri, özünün məsuliyyətini anlamaqlı, şəxsi hüquqlarını dərk etməli, xalqımızın əsrlərlə formalaşmış ənənələrinə, dünya səviyyəsində müəvənəlmis, hər kəsdən tələb olunan demokratik prinsiplərə, insan hüquqları və azadlıqlarına hörmət etməlidir. Bu demokratik dövrlərə sahib olmaq necə havata keccirilməlidir? Hansı vəl və istiqamətlər seçilməlidir? Burada məsuliyyətli tərəflər kumi məktəblər, müəllimlər, valideynlər və istifadədə olan dərsliklər, ümumilikdə tədris ədəbiyyatları nəzərdə tutulur. Bu sistemin üstünlükləri ilə yanaşı, bir sıra ciddi problemləri də vardır. Həmin problemlər filoloji elmlərin proqramlarında həm zəruri təlim məqsədləri və standartlarının nəzərdə tutulmaması ilə və həm də ədəbiyyatdan nəzəm əsərlərinin mənimlənilməsinə dair yaranmış münasibətlərlə əlaqədardır. Bu qeyd etdiklərimiz aktuallığı əsaslandırır.

Məlumdur ki, bu günün filoloq tələbəsi prinsip etibar ilə gələcəyin müəllimi, natiqi, şairi, yazıçısı, alimi və s. hesab olunur. Bunun üçün də filoloq tələbəyə dilçiliyi, ədəbiyyatşünaslığı tədris edən ideyalar generatoru, animator, moderator səviyyəli lektor müəllimlərdən ibarət mütəxəssislər dərs deməlidir. Biz bu məsələni bir neçə yerdə qaldırılmışıq (Bax:1,2,3) Eyni zamanda bir mühüm şərt də var. Bu da ondan ibarətdir ki, ali məktəbi şöhrətləndirən güclü proqramlardır. Lektor müəllimi də güclü edən təhsilin məzmunu sayılan proqramlar hesab olunur. Güclü mütəxəssisi də, pedaqoji mühiti də yetişdirən yenə də proqramlardır. Proqram, bir növ, enerji mənbəyi olan nüvə başlığıdır. Əgər fikir versək, tarixdə Bağdad Nizamiyyə mədrəsəsi, habelə, Nizami və onun müasirlərini yetirən XII əsr Gəncə mədrəsəsi və Azərbaycan maarifi, ədəbiyyatı, mədəniyyəti, incəsənəti üçün ilkin kadrlar yetişdirmiş Qori Müəllimlər Seminaryası belə güclü proqramlarla işləmişdir. Bunun da nəticəsində tarixdə hər bir millətin həsəd aparıb iləcəyi Xatib Təbrizi, Nizami Gəncəvi, Üzeyir Hacıbəyov, Səməd Vurğun kimi ulduzlar Azərbaycan kəhəkşanını bəzəmişdir.

Nizami Gəncəvi, Məhəmməd Fizuli və b. XIX və XX əsrdə filoloqlarımız üçün örnək olmuşdur. Örnəkləri mənimləyənər özləri də filologiya tariximizdə şərəfli ad qoymuşlar. Cəfər Xəndam, Şıxəli Qurbanov, Mikayıl Rəfilii, Məmməd Hüseyn Təhmasib və b. klassik Azərbaycan ədəbiyyatını dərinləndirən mənimləmiş və əzbərdən söyləyən insanlar olmuşlar. Vaxtilə onlar müəllim də işləsələr, alim də olsalar, şair-yazıçılıqda da klassik nümunələr yaratdılar. Təbiidir ki, indiki nəsil də onları öyrənib yeni cığırılar açmalıdırlar.

Bəs belə cığırılar açılımmı. Faktlarla danışısaq deməliyə ki, müasir prosesdə uğurlarla problemləri müqayisə etsək, hansı nəticələr üzərində dayanma bilərəm və səbəblərini necə idarə edirik? Hal -hazırda adlarını çəkdiyimiz və çəkmədiyimiz tarixi şəxsiyyətlər kimi insanlar yetişdirib meydana çıxara bilirikmi? Məsələ burasındadır ki, nəzəm əsərlərini mənimləməyən və əzbərləməyən kadrlarla tarixi təcrübəni inkişaf etdirə bilirikmi? Təqdim etdiyimiz konfrans materiallarında bu kimi suallarla həmkarlarımıza müraciət etməli olacağıq. Hazırda nəyə görə belə bir səhv stereotip faallıya göstərir ki, şeir əzbərləmək sovet təhsilindən qalmış mirasdır. Məgər bununla razılaşmaqını olar, hörmətli həmkarlar?

Nəzərə əlaq ki, dahi Nizami "Nəzmin nərsdən yüksəkliyi haqqında" şeirində belə demişdir:

"Şairlər olduğıyün bütün sirlərə pərdə

Onlar peyğəmbərliyin kölgəsidir hər yerdə.

Səfin öni, arxası o zaman ki düzəldi,

Qabağca peyğəmbərlər, sonra şairlər gəldi. (3;s.11)

Filoloji elmlər sahəsində güclü alimlərimiz həmişə olmuşdur. Onların yetişməsində Nizami Gəncəvi, İmaməddin Nəsimi, Əfzalətədin Xəqani, Məhəmməd Fizuli, Molla Pənah Vaqif, Mirzə Fətəli Axundov, Abbasqulu Ağa Bakıxanov və b. irsini öyrənməyin çox böyük rolu olmuşdur.

Tarixi təcrübədə filoloq tələbə ədəbiyyat tariximizi öyrəndikcə, onlardan təsirlənir və formalaşma prosesi keçirir. Cəfər Xəndam, Mikayıl Müşviq Nizami Gəncəvinin "Leyli və Məcnun" poemasını əzbər söyləyərmiş. Mikayıl Rəfilii natiqliyində şedevr nəzəm parçaları məharətlə səslənərdi. Vaxtilə Səməd Vurğun Molla Pənah Vaqifin "Pəri", "Durnalar" qoşmalarını, habelə "Görmədim" mütəxəssisini deklomasiya edərmiş. Həmid Arslı və Məmməd Hüseyn Təhmasib Fizuli qəsidələrinin nəslə yazılan risalələrini əzbərdən söyləyərmiş. Məmmədəli Əsgərov "İsgəndərnamə" poeməsindən natiq obrazları ilə bağlı parçaları, habelə, Şekspirin sonetlərinin bir çoxunu əzbər deyərmiş.

Biz səslələri belə tanıyısq, belə də qiymətləndirimişik. Çünki onlar ilk növbədə müəllim idilər. Müəllim də klassik ədəbiyyatdan nəzəm nümunələrini xüsusi bir pafosla söyləməyi bacarmalıdır.

İndi gəlin müasir mərhələni təhlil edək: Hazırki nəsil klassik ədəbiyyatı yadda saxlaya bilirmi? Bu tələb indiki kadr hazırlığında yoxdur. Çünki yeni təhsil sistemində **əzbər söyləyir** nə təlimin məqsədi, nə təlimin nəticəsi və nə də standartdır. Buyurub I-XI siniflər üzrə kurikulum standartlarına baxa bilirik. Nə Azərbaycan dilindən, nə də ədəbiyyatdan heç bir mətnin **əzbər söyləyir** standartı yoxdur. Kurikulum funksionerləri haradansa eşidiblər ki, əzbər yadda saxlamaq daha tələb olunmur. Çünki sovet təhsil sistemindən qalma ziyanlı mirasdır. Elə bu zərərli ideyaya görə

¹Pedagoqika üzrə elmlər doktoru, ADPU-nun professoru

də şagirdlərə və tələbələrə klassik poeziya nümunələri demək olar ki, mənimsədilmir və əzbər söylənilməsi də tələb olunmur. Beləliklə, şagirdlər və tələbələr xüsusən də filoloq tələbələr Nizami Gəncəvinin “Bərdənin tərifli”, “Az danışmağın gözəlliyi”, “Söz haqqında”, “Nəzmin nəsrədən yüksəyliyi haqqında” şeirlərinin və Məhəmməd Fizulinin “Söz” qəzəli, “Məni candan usandırdı” qəzəli, “Padişahi-mülk” qitəsinə, eyni zamanda “Leyli və Məcnun” poemasının ayrı-ayrı parçalarını əzbər yadda saxlamaqdan məhrum edirlər. Buradan çıxan nəticə də ondan ibarətdir ki, filoloq müəllimlərimiz orta məktəbdən başlayaraq kurikulum standartlarının əsirinə çevirilmişlər. Onların 2008-ci ildən bu yana 15 il ərzində filoloq müəllim yetişdirmək sahəsindəki fəaliyyətində çox ağır səhvlərə yol verilmişdir. Bu məsələ araşdırılmalıdır və fənn kurikulumlarına dair istiqamətverici yazılarda tələblər dəyişdirilməlidir. Onlardan da biri belə olmalıdır: Kurikulum tələbləri ehkəm deyil, onlara yaradıcılıqla yanaşmaq lazımdır. Standartlara da əzbər söyləyir ifadəsi daxil edilməlidir. Çünki söhbət filoloq müəllim hazırlığından gedir.

Təkliflərimiz:

1) Dil və ədəbiyyat fənləri üzrə təlimin məzmununa, yəni proqramlara **ifadəli oxuyur, əzbər söyləyir, bədii oxu təqdim edir** standartlarını və təlim məqsədlərini daxil etmək təxirəsalınmaz vəzifə olmalıdır.

2) Filoloji təbliğata yeni istiqamət verib, nəzənlə olan (şeyrlə) klassik və müasir ədəbiyyata mövcud münasibət kökündən dəyişməlidir; dərsliklərə və müəllim üçün metodik vəsaitlərə yenidən baxılmalıdır.

3) Qərbdən əxz olunan təhsil meyarları ilə yanaşı, bəzi ənənəvi meyarları saxlamaq lazımdır.

Onu da xüsusilə qeyd etməliyik ki, Avropa təhsilində klassik poeziyaya bu cür yabancılıq münasibət ola bilməz. Çünki onlar mütəxəssis hazırlığına bu şəkildə yanaşmazlar. Vaxtilə bizdə belə bir sərrast ifadə işlənmişdir:

“Bizdən öndə gedir avropalılar,

İşi iş bilənə tapşır onlar”.

Biz onların proqramlarını milli kurikulumla uyğunlaşdırmada sadəcə səhv başa düşmüşük. “Təfəkkür məktəbi” ideologiyası bizi çaşdırmışdır. Filoloji təhsil yalnız təfəkkür məktəbindən ibarət ola bilməz. O, nitq və təfəkkür məktəbi olmalıdır. Belə olduğu halda nəzm əsərlərinə bu cür münasibət mümkün olan şey deyil. Biz buna qəti əminlik və mütəxəssislərimizi bu barədə düşünməyə çağırırıq.

Ədəbiyyat

1. Vaqif Qurbanov Azərbaycan dili təliminin aktual problemləri (monoqrafiya), Bakı, “Müəllim” nəşriyyatı, 2023, - 264 s.
2. Mirzəcanzadə A.X. Təhsilin humanitarlaşması haqqında etüdlər (rus dilində), Bakı, “Azərbaycan” 1993, 416 s.
3. Pedagoji Universitetin Xəbərləri, 2019, cild 67, №4, s-63-69.
4. Nizami Gəncəvi Xəmsə, Poemalardan parçalar, Gənclik, Bakı, 1981 s. 275.

Xülasə

Məlumdur ki, müasir təhsil sistemi zamanın tələblərinə uyğun olaraq Avropa dəyərləri əsasında qurulmuşdur. Bu sistemin üstünlükləri ilə yanaşı, bir sıra ciddi problemlər də vardır. Həmin problemlər filoloji elmlərin proqramlarında həm zəruri təlim məqsədləri və standartlarının nəzərdə tutulmaması ilə və həm də ədəbiyyatdan nəzm əsərlərinin mənimsənilməsinə dair yaranmış münasibətlərlə əlaqədardır. Konkret deməyi olsa, filologiya elmləri üzrə orta məktəbin fənn kurikulumlarında nəzm əsərlərinin əzbər yadda saxlanması və söylənməsi nəzərdə tutulmur. Halbuki bütün bunlar hesab edirik ki, adi problemlər deyil, aktual problemlərdir. Şərh edəcəyimiz problemlərə görə hazırladığımız bu məqalədə həmin məsələlərdən bəhs olunur.

Açar sözlər. ədəbiyyatdan fənn kurikulumu, dilçilik, ədəbiyyat -şünaslıq, təhsilin məzmunu, müasir təhsil, uğurlar və problemlər, təkliflər.

Summary

It is known that the modern education system was built on the basis of European values in accordance with the requirements of the time. In addition to the advantages of this system, there are also some serious problems. Those problems are related to the lack of necessary learning goals and standards in the programs of philological sciences, as well as the attitudes to the acquisition of poetic works from literature. Speaking concretely, memorization and recitation of poetic works are not provided for in the subject curricula of secondary schools for philological sciences. However, we believe that all these are not ordinary problems, but actual problems. These issues are discussed in this article, which we have prepared for the problems we are going to comment on.

Key words. subject curriculum from literature, linguistics, literary studies, content of education, modern education, successes and problems, suggestions.

Резюме

Известно, что современная система образования строилась на основе европейских ценностей в соответствии с требованиями времени. Помимо преимуществ этой системы, есть и серьезные проблемы. Эти проблемы связаны с отсутствием в программах филологических наук необходимых учебных целей и стандартов, а также с отношением к усвоению поэтических произведений из литературы. Если говорить конкретно, то заучивание и декламация поэтических произведений в предметных программах общеобразовательных школ филологических специальностей не предусмотрены. Однако мы считаем, что все это не обычные проблемы, а актуальные проблемы. Эти вопросы обсуждаются в этой статье, которую мы подготовили для проблем, которые мы собираемся комментировать.

Ключевые слова. учебный план по литературе, языкознание, литературоведение, содержание образования, современное образование, успехи и проблемы, предложения.